

KÖZLEMÉNYEK

DEMETER GÁBOR

KÜLPOLITIKAI ALTERNATÍVÁK: A MAGYAR POLITIKAI ELIT (BURIÁN, THALLÓCZY, TISZA) VÉLEMÉNYE A BALKÁNI KÉRDÉS RENDEZÉSÉRŐL 1912–1915 KÖZÖTT

A tanulmányban vizsgált csoport csupán az egyik a Monarchián belül működött számos politikai nyomásgyakorló társulás közül, viszont tény, hogy 1913–1915 között fokozatosan magához ragadta a hatalmat és a politikai kezdeményezőkézséget. Mindez Burián István 1916. végi, Tisza István 1917. májusi lemondásáig, Thallóczy Lajos 1916. decemberi haláláig jelentősen befolyásolta a Monarchia külpolitikai irányvonalát. Mindamellett a magyar lobbisem volt egységes, erre kitűnő példa Forgách 1915 eleji fellépése, amikor drezdai követként és külügyminisztériumi osztályfőnökként Tiszának írt magánleveleiben új felettése, Burián külügyminiszteri koncepcióját bírálja.¹ Annak a Tiszának, aki amúgy sem osztotta mindenben Burián véleményét. Burián határozottan románellenes volt, ám Tisza nem adta fel a konszenzus keresését. Tisza – mint magyar politikus – elutasította a Szerbia elleni háborút és Szerbia megcsonkítását, Burián – mint birodalmi politikus – a Monarchia gazdasági–geopolitikai érdekei miatt szükségesnek tartotta a Szandzsák visszaszerzését 1914-ben.² Míg Burián (ekkor még komoly pozíció nélkül, király személye körüli miniszterként) tárgyalni akart az oroszokkal a világháború megelőzése érdekében fél évvel annak kitörése előtt (lazítva a Monarchia aszimmetrikus interdependenciában megnyilvánuló németorientációján), addig a tényleges hatalmi pozícióban lévő (a helyzetre ily módon ráhatással rendelkező) Tisza bevallja Buriánnak, hogy nem volt tudatában a kérdés jelentőségének. Hogy Tisza nyerte-e meg saját koncepciójának Buriánt, vagy fordítva, további vizsgálatokat érdemelne: nézeteik kezdettől nem voltak azonosak, amit csak részben magyaráz Tisza 1912-es teljes, és Burián részleges információhiánya.

Fontos megjegyezni, hogy bizonyos délszláv és angolszász köröknek máig az a fel fogása, hogy a Monarchián belüli politikai csoportosulások (beleértve az itt vizsgált magyarokat is) célja kezdettől Szerbia megcsonkítása, anektálása volt. Hasonló az általunk vizsgált Burián–Tisza–Thallóczy triász tervei között 1914 előtt nem fogalmazódott meg. Naplójuk, levelezésük nem tartalmaz erre utaló konkrét nyomokat, s a világháború elején is csak mérsékelt elképzelésekkel találkozunk (ez később, Szerbia elfoglalása után megváltozott),³ szemben egyes osztrák elképzelésekkel (lásd az 1. ábrát), vagy akár a magyar zszurnalisztikában és tudományos körökben (geográfia) feltűnő törekvé-

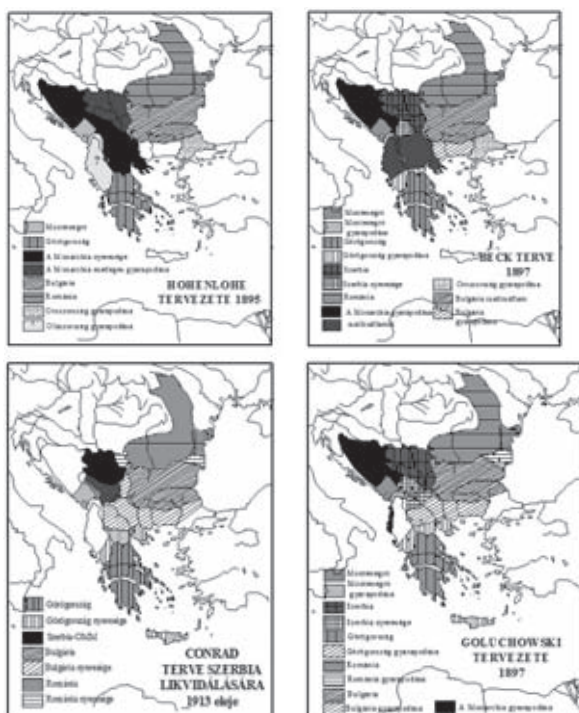
¹ Burián naplói, 139–140. o. Forgách levele Tiszához, 1915. február 26. és 143. o. 1915. április 3. Eredeti forrás: MREZSLT 44 b. Tisza-Balogh iratok, 2. fol. 154–155. és MREZSLT 44 a. Tisza István iratai, 27. o.

² Hauptmann – Prasz 1981. 36–37. o. 1914. július 7.

³ Szabó 1976. és Ress 2017.

sekkel („kis magyar imperializmus”).⁴ Ezek azonban messze nem azonosak a politikai körök hivatalos véleményével (miként a hivatalos vélemények sem szükségszerűen azonosak ugyanezen politikusok magánemberként vagy nem nyilvánosan tett kijelentéseivel). Burián naplójában 1914 novemberében (a második támadás kudarca ekkorra nyilvánvalóvá vált) merült fel Macsó és a negotini körzet Magyar Királysághoz csatolása,⁵ de ez kiterjedését tekintve kis terület volt. Igaz, geostratégiai és gazdaságpolitikai jelentősége viszont annál nagyobb, hiszen elválasztotta egymástól Szerbiát és Romániát, s megteremtette az összeköttetést, akár vasúti kapcsolat formájában is, a német–osztrák–magyar és a bolgár–török blokk között. Emellett rengeteg ásványkincsel rendelkezik (fémekkel), melyekre a Rimamurányi Vasműnek és a mögötte álló köröknek (és persze a hadseregnek) nagy szüksége volt, ráadásul megszerzése a Vaskapu és rajta keresztül a dunai forgalom felügyeletét is lehetővé tette.⁶

Buriánnál közvetlenül *a háború előtt* a Szandzsák megszerzésének (vértelen) lehetősége merült fel (1914. július 7-én), a szerbek elleni mozgósítási költségek ellenértékéért (amennyiben azok elfogadják az ultimátumot és nem lesz háború), és így a közvetlen kapcsolat megvalósítása Albániával, mely Burián külpolitikai koncepciójának kulcsa volt, de ez a terület nem a Magyar Királyság területgyarapodását jelentette volna (Boszniahoz, vagy Nagy-Albániához csatolták volna).

⁴ A földrajz álláspontjára nézve lásd Dupcsik 2005. A publicisztikát illetően a kis magyar imperializmusról jó képet ad Ábrahám 2007.

⁵ Burián levele Tiszához, 1914. november 3. MREZSLT 44a. Tisza István iratai, 47. fol. 50–52. Lásd még Burián naplói, 128–129. o.

⁶ Hauptmann – Prasch 1981. 36–37. o. 1914. július 7.

1. ábra:

A Balkánra vonatkozó felosztási tervek⁷

A magyar köröknek inkább Szerbia gazdasági alávetése állt érdekében – s ez nyilatkozik meg az 1912–1913 között forszírozott vámuniós elképzelésekben is (lásd később) – mintsem anektálása. Az anektált Szerbia Magyarországhoz csatolása nem kívánatos, hiszen az a délszláv elemet erősíti és így a magyar politikai szupremáciát gyengíti az országban. De Szerbia Ausztriához csatolása sem lehetséges, mert ez vagy Ausztria föderalizálásához vezethet (s ez utóbb Magyarorszáéhoz), vagy trializmushoz (ezt az általunk vizsgált konzervatív–liberális⁸ csoportosulás elutasította), vagy a Monarchián belüli erőegyensúly megbomlásához (mely egyensúly viszont a magyar 67-es utódpartok legitimációs ereje volt az ellenzékkel szemben). Egy háború viszont, mely nem hoz semmilyen hasznot, nem állt sem a katonák, sem a nekik hitelező bankok érdekében.⁹

A magyar félnek a kurrens irányvonallal szemben egy olyan koherens és kivitelezhető Balkán-politikát kellett megfogalmazni, amely egyrészt lehetővé teszi az ország romló geostratégiai helyzetének javulását (a Monarchia déli határain a korábbi szövetségesekből ellenségek lettek, s ezeket ellensúlyozni kellett), egyben gazdaságilag hasznot is hoz, ha már az annexiót elutasítja. (E csoport a Balkánon ab ovo nem utasította el a területgyarapodást, de ezt nem feltétlenül Szerbia rovására kívánta elérni; Szerbia teljes felosztását, ami alternatívaként felmerült, a fent említett okok miatt az osztrák–magyar fél kimaradásával kívánta kivitelezni Románia és Bulgária között; illetve szóba jött még a montenegrói dinasztia szerbiai hatalomra juttatása, cserébe az adriai tengerpart elvesztéséért, melyre gazdasági tervei miatt e csoportnak égető szüksége volt).¹⁰

Thallóczy Lajos és Burián István naplója, továbbá a Burián–Tisza levelezés összevetésével felvázolható a magyar politikai elit által követendőnek tartott Balkán-politika, illetve annak viszonyulása a hivatalos állásponthoz és a rivalizáló elképzelések eredőjeként megjelenő tényleges külpolitikai irányvonalhoz képest. A magyar körök külpolitikai befolyását ugyanis még Vilmos német császár is elismerte – kissé bosszúsán, hiszen ez az ő terveit akadályozta.¹¹

⁷ Palotás 1972. Lásd még: Walters 1952.; Walters 1953.

⁸ Tisza Istvánt a nemzeti liberálisok közé szokták besorolni, bár egy olyan politikusra, aki a dualista szisztéma fenntartását szorgalmazza, továbbá a balkáni népek önrendelkezése mellett áll ki (1913 nyara, Balkán-háború, az orosz beavatkozást elutasítandó), de ugyanezt elutasítja a magyarországi kisebbségek esetében, a konzervatív címke is éppúgy illik. (Egy generáció alatt így értékelődik át a politikai attitűd színezete: ami korábban haladó szelleműnek volt tekinthető, az a századfordulón már nem volt az).

⁹ Thallóczy XI/1. fol. 486.

¹⁰ Hubka attasé. Burián naplói, 151. o.

¹¹ Burián naplói, 76. o. A német császár megjegyzi látogatásakor, hogy látszik a magyar kormány befolyása a külpolitikán. A magyar koncepció ellenfele, a nyomás alatt lévő Berchtold viszont így nyilatkozik a császár látogatásakor: „Jetzt fühle ich meinen Rücken gestaerkt!” Burián levele Tiszához, 1913. október 28. MREZSLT 44a. Tisza iratok, 47. fol. 83–84.

Pedig a magyar politikai elit helyzete egyáltalán nem volt rózsás. Az 1905–1912 közötti permanens belpolitikai válság hatására elveszítette külpolitikai tájékozódó-képességét és súlytalanná vált, mi több, pozíciót is veszített az osztrákokkal szemben a birodalomban. Aehrenthal halála után a közös külügyminisztériumi tisztséget megöröklő Berchtold (bár jogilag magyar) nem tekinthető Kállay Benjámin szellemi örökösének, mi több, Burián István leváltása a közös pénzügyminisztériumi posztról (1903–1912) gyengítette a magyar politikai érdekérvényesítés lehetőségeit, s egyben a Bosznia erőforrásai feletti versengésben a magyar érdekek ideiglenes háttérbe szorulását eredményezte. Pedig ekkorra a Burián–Thallóczy tandem egyre több „magyar” érzelmű hivatalnokot tudott felsorakoztatni Boszniában. Lóczy Lajos, a magyar földrajztudomány vezető személyisége szerint itt volt az idő, hogy rátegyék a kezüket Bosznia és a Balkán erőforrásaira, mert a magyar iparfejlődéshez elegendő vas csak Boszniában található.¹² A kiaknázáshoz tőkét Lánczy Leó és köre biztosított volna. A két birodalomfél gazdasági rivalizálására legjobb bizonyíték a boszniai vasútvonalak futása feletti évekig elhúzódó viszálykodás volt.¹³ Ez persze meggyengítette az állam teljesítőképességét.

2. ábra:
Osztrák–magyar gazdasági
rivalizálás Boszniában a vasútervek
kapcsán¹⁴

Létező és építendő boszniai
vasútvonalak és csatlakozásaik
az osztrák és magyar érdekek
(és rivalizálás) figyelembe
vételével

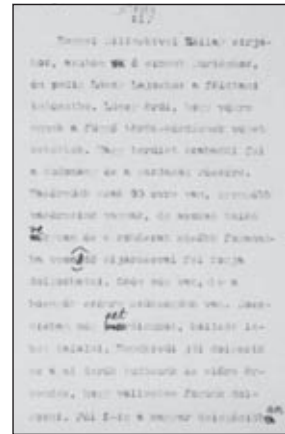
Bosznia tervezett vasúthálózata
teljes kiépítés esetén

¹² Thallóczy VIII/7. fol. 303., 320–329., 254., 330–331. Lásd Burián naplójában a prijedori vasbányák kiaknázása körül kialakult osztrák–magyar vitát. Burián naplói, 82. skk. o.

¹³ Sándorffy 1914. 152–156. o.

¹⁴ Forrás: Sándorffy 1914. 152–156. o.

Az 1912-ben bekövetkező leváltások ellenére a források tanúsága szerint megállapítható, hogy a magyar belpolitikai válság megoldódása (Tisza) után körvonalazódott egy új politikai koncepció, melynek magját Thallóczy Lajos osztályfőnök, Burián István volt pénzügyminiszter, Tisza hatalomra jutása után a „király személye körüli miniszter” (kvázi magyar külügyminiszter) alkották. E csoport éppen akkor erősödött meg, mikor kitört a Balkán-háború, ami egyszerre tette szükségessé a magyar belpolitikai kötérlúzás megoldását (és a közös hadügy érdekeinek való alávetését) és a boszniai viták gyors megoldását: az addig toporgó álláspontok hirtelen közelíteni kezdtek egymáshoz. Ez azonban több ok miatt sem jelentette a Monarchia külpolitikai helyzetének, sem teljesítményének javulását – az egyik továbbra is az egyetemes külpolitikai koncepció hiánya, a másik a németek szerepének erősödése volt.

3. ábra:
Lóczy Lajos a magyar gazdaság balkáni igényeiről¹⁵

A Monarchia külpolitikai érdekérvényítő képességét a belpolitikai instabilitás mellett alapvetően befolyásolta, hogy nemcsak a két birodalomfél elitje rivalizált, de ezen túlmenően is a klikkesedés jelensége mutatkozott, ami lehetetlenné tette tisztán egyetlen külpolitikai irányvonal érvényesítését. A közös külügyminiszter mellett tradicionálisan a közös pénzügyminiszter igyekezett befolyásolni a Balkánon folytatott politikát (a magyar elitel szemben azt a vádat is felhozták, hogy külpolitikája mindössze a Balkán-politikára szorítkozik, a többi területet negligálja, de Burián esetében említettük, hogy orosz irányú politikai koncepciója is volt). Burián utóda, Bilinski egyértelműsítette, hogy a helyi-eket a magyar érdekek ellen akarja kijátszani, ugyanakkor Berchtold politikáját is ellenzte. Ezért nem mellőzhette teljesen Thallóczyt sem, aki viszont k.u.k. tisztviselőként egyszerre küzdött a magyar érdekek védelmében főnöke, Bilinski ellen (a közös minisztériumok alkalmazottaitól sem volt idegen a partikuláris érdekek képviselője) és volt főnöke, a magyar Burián érdekében Berchtold ellen. Berchtold viszont az annexiós krízis óta tapasztalható nemzetközi elidegenedést rótt fel Aehrenthalnak (s azt, hogy feláldozták a távlati gazdasági érdekeket, például a Szandzsák-vasutat), akit viszont korábban éppen a magyar Burián befolyásolt, mint közös pénzügyminiszter.¹⁶

¹⁵ Forrás: *Thallóczy VIII/7*, fol. 333–331. 1912. november 21.

¹⁶ Naplójában maga Burián is elismeri ezt.

A magyarokat zavarta, hogy Berchtold nem preventív, hanem reaktív politikát folytat, továbbá az, hogy bár jogilag magyarnak minősült, a nyelvet nagyon rosszul beszélte, s hogy miatta és a mögötte álló trónörökös miatt kellett távoznia Buriánnak¹⁸ (két magyar nem lehetett egyszerre a közös miniszterek között). Burián politikája tehát részben sérelempolitika is volt. Berchtoldról viszont a legutóbbi kutatások alapján kiderült, hogy nem Ferenc Ferdinánd, hanem legalább annyira Ferenc József embere volt, akinek feladata (egyrészt saját tapasztalatlansága, másrészt az uralkodó kívánsága miatt) a háború elkerülése volt 1912–1913-ban (volt pétervári nagykövet, ezért esett rá a választás). A magyar politikai klikk az ő feltételezett támogatója, a trónörökös miatt is támadta Berchtoldot annak realizmust propagáló elképzelései miatt. Berchtold politikája eközben egyszerre akart megfelelni a német és a magyar érdekeknek, továbbá az uralkodónak és Ferenc Ferdinándnak (hiszen a közös hadügyminiszter és a vezérkari főnök – noha nem töretlenül – együttműködött a trónörökössel 1912–1913 során). A harmadik pólust képviselő trónörökös alapvetően nem kedvelte a protestánsokat, ami a magyar nyomásgyakorló csoport számára kedvezőtlen volt, ellenezte Szapáry kinevezését Pétervárra (minden kinevezést láttamozott és olykor érdekes széljegyzetekkel látott el), de megakadályozni nem tudta (ami frusztrálta). Ugyanígy embere, Czernin utálta a magyar Forgáchot, a drezdai követet, akit a világháború (és a németek) rossz szellemének tekintett az utókor, bár alaptalanul.

A magyar politikai klikk olyannyira megerősödött, hogy 1914-ben „puccsot” kísérelt meg Berchtold ellen, aki viszont ekkor váratlan határozottságról tanúbizonyságot téve inkább vállalta a Szerbiával való konfrontációt, mintsem menesszék.¹⁹ A háttérben az állt, hogy Berchtold tulajdonképpen lemondott volna, mert ideiglenes megoldásnak tekintette saját pozícióját, csakhogy az uralkodó nem nevezhette ki a szerinte erre igencsak alkalmas Tiszát közös külügyminiszternek, mert nem talált helyette senkit, aki viszont konszolidálná a magyar helyzetet.²⁰ Buriánt viszont Ferenc Ferdinánd nem engedte külügyminiszternek. A helyzetet tovább bonyolította, hogy a magyar köröknek nem volt tudomása például az 1912-es szerb–bolgár szövetségi szerződés tényleges tartalmáról²¹ (ezt egyébként is a Monarchia tudta meg legutoljára, ami jól mutatja diplomáciai teljesítményét), de a hármas szövetség 1913-as megújításának feltételeiről és pontjainak értelmezéséről sem (s az 1912-ben időlegesen pozíció nélkül maradó Buriánnak sem!), így külpolitikai koncepciójuk nem is tudott számolni azzal. A Burián naplójában található hibás kombinációk a második Balkán-háborúk előestéjén (például Oroszország nem engedne egy bolgárellenes Balkán-háborút, mert azzal felbomlana az általa a Monarchia ellen összerakott balkáni blokk) erre vezethetők vissza, s maga is bevallja, hogy 1913 októberében (s nem csak a szerbeknek adott albán ultimátum hatására) Berchtold Balkán-háborús szerepét utólag sokkal pozitívabban kell értelmezni.²² Ugyanez a probléma jelentkezik 1914-ben, mikor az olaszok nem tekintik casus foederis-nek a sarajevói események következmé-

¹⁸ Legalábbis a magyarok azt hitték, hogy Ferenc Ferdinánd áll a háttérben.

¹⁹ Szemben Tisza álláspontjával, a Berlinbe küldött Hoyos „annektálta” volna Szerbiát. Burián napló, 106. o. 1914. július 7.

²⁰ *Tisza* 1926. 4/III. fol. 718. 30–32. o.

²¹ Burián napló, 79. o. 1913. november 21., november 24., november 26.

²² Uo.

nyeit, semlegességükért (Szerbia osztrák–magyar megszállásáért) viszont kompenzációt követelnek.²³

A külpolitikát gyakorlatilag a rutin vitte,²⁴ mely olykor mulatságos jeleneteket eredményezett az elszalasztott lehetőségek mellett. Thallóczy beszámol arról, hogy a Prohászka-affér idején (1912-ben az osztrák konzult bántalmazták a bevonuló szerbek) az orosz cár levelet írt, hogy mivel az uralkodót érte sérelem, ő, mint dinasztikus uralkodó, nem fog ellenlépést eszközölni osztrák megtorló akció esetén.²⁵ Ez egy érdekes felvetés, hiszen látszólag azt mutatja, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiának volt még cselekvési tere, másfelől viszont kétséges, hogy az orosz cár mennyire volt befolyással az orosz külpolitikára (akár Szazonov, akár Izvolszkij irányvonalát nézzük), s véleménye mennyire volt mérvadó. Ha ugyanis a felvetés komoly, az azt jelenti, hogy az oroszok nem támogatták minden áron a balkáni államok politikáját (mint ahogy a török elleni háború sem volt ínyükre), ha viszont súlytalan a cár szava a külpolitikában, akkor egy osztrák–magyar fellépés akár eskalálódó háborúhoz is vezethet. Szintén Thallóczy számol be arról, hogy amikor a Koszovót szerbek ellen fellázítani kész Hasan Prishtina megszökött belgrádi börtönéből, a magyar hatóságok nem engedték át a határon. Vagy amikor a törökök – az osztrák–magyar diplomaták tudtával – 30 ezer fegyvert akartak becsempészni Albániába, a vámosság nem engedték ki a szállítmányt.²⁶ Mindez azt mutatja, hogy a Monarchia bürokráciája lassú volt, s megindult a dezintegrálódás útján. (Thallóczy naplóját olvasva egyébként az a benyomása támad az embernek, hogy a Monarchiát semmi sem menthette volna meg a széthullástól, bár a szerző személyes csalódottsága is hozzátesz a hangulathoz.)

Az említett tényezők a krónikus tökehiánnyal együtt – melyet csak a német fél volt képes enyhíteni, viszont a német külpolitikai célok nem estek egybe a Monarchia érdekeivel²⁷ – a külpolitikai teljesítmény romlását és a gyakran változó nézetek (Thallóczy rossz-májú megjegyzése szerint Berchtoldnál inkább a nézetek hiánya, a hezitálás) a Monarchia külpolitikai teljesítményének romlását predestinálták.

Jellemző módon a külpolitikai vezetés hetekig azon rágódott 1912–1913-ban, hogy helyes-e a németek kritikái észrevétele, hogy a novipazári szandzsák 1908-as feladása súlyos stratégiai hiba volt, ahelyett, miszerint azon dolgoztak volna, hogy mit lehet tenni.²⁸ Nem csoda, hogy Thallóczy naplójában az 1912–1913-as Balkán-háborúk során apatikus életérzés és kétségbeesés uralkodik.²⁹ Báró Hazay Samu tábornok, honvédelmi miniszter is rettegett az orosz háborútól.³⁰ 1912–1913-ban a Monarchia négyszer mozgósított, s egy-

²³ A szöveg értelmében amennyiben a Monarchia az agresszor, vagy az orosz támadást a Monarchia agresszója váltja ki, az olaszok nem kötelezhetőek fegyveres segítségnyújtásra. De ugyanígy, mikor külügyminiszter lett, a hármas szövetség Romániával kötött megegyezéséről is azt írta, hogy sosem látott még ilyen okmányt.

²⁴ Burián napló, 100. o. 1914. május. 13. „Az egész politikánk korrekt aktaelintézésből áll. A hajó úszik az események tengerén, szépen rendben tartva a gépezete, de kormány nélkül.”

²⁵ *Thallóczy* VIII/8. fol. 358. 1912. december 10.

²⁶ *Thallóczy* XI/1. fol. 430. 1913. február 10.

²⁷ El is utasították von Sydow ajánlatát, mely szerint a németek segítenek a balkáni vasútépítésben, ha tőzsdére vihetik a vasút részvényeit. A Monarchia azonban emlékezett arra, hogy a balkáni államok is hogyan váltak kárvallottjaivá e rendszernek korábban, s nem kívántak élni a lehetőséggel. Burián napló, 93–94. o. Burián levele Tiszához, 1914. április 4. MREZSLT 44a. Tisza István iratai, 23. fol. 190–191.

²⁸ *Thallóczy* VIII/7. fol. 290. 1912. november 2.; *Thallóczy* VIII/7. fol. 303–304.

²⁹ *Thallóczy* XI/1. fol. 311. 1912. november 7.

³⁰ *Thallóczy* VIII/6. fol. 262.

milliárd koronát költött el egyetlen puskalövés nélkül (ez 16%-kal növelte meg a költségvetést!³¹ – a háborút végigharcoló bolgárok a két Balkán-háborúban alig kétszer annyit). Nem csoda, hogy a bankok nem voltak hajlandók több hitelt adni a hadsereg fejlesztésére, hiszen nem tekintették azt megtérülő befektetésnek. Háború nélkül tehát nem volt lehetséges a hadsereg fejlesztése (azaz többé a fegyveres békepolitika sem), hacsak nem a német érdekek érvényre juttatása mellett (a németek adtak volna katonai célú hitelt, de ez az önálló külpolitika feladását követelte volna). Ez már 1912–1913-ban megnyilatkozott: mikor hosszas hezitálás után a Monarchia háromfejű külpolitikai vezetése végre elhatározta magát Szerbiával szembeni gazdasági–politikai igényei kinyilvánítására, akkor éppen a németek fűrták meg a terveket, s ezzel gyengítették a Monarchia imázsát Szerbiával szemben. (A Monarchia követeléseit világosan jelzik gazdasági céljait: hivatalos lemondás Boszniáról, a Narodna Odbrana betiltása, kompenzáció a Monarchiának a novipazári szandzsákban Plevlje és Prijepolje térségében – ez a vasútépítés hinterlandja lett volna –, a Drina hajózhatóvá tétele, az Adriát uraló montenegrói Lovćen-hegy átadása, az Užice–Vardište vonal megépítése, mely összeköti Boszniát Szerbiával, leágazással a Morava irányába, szabadkereskedelem 1917-ig, majd vámunió, a Szarajevo–Mitrovica–Szaloniki vasút kiépítése osztrák vállalkozók felügyelete alatt hat éven belül.³² Sőt, 1917-ben Strausz Adolf már a Vardar–Morava csatorna megépítésének költségeit elemezte *Grossbulgarien* című munkájában.)

A németek kettős szerepe már Tiszának is feltűnt a kortársak között, hiszen 1914-ben a szerbeknek akartak fegyvert eladni, román államkötvényeket vásároltak 1913-ban (miközben magyart nem: miféle szövetségesi politika az, ha valaki a „rokonát”³³ részesíti előnyben?). Burián naplója szerint 1914-ben erőteljesen propagálták az erdélyi autonómiát, vagy Dél-Erdély és Bukovina³⁴ átadását Romániának. (Cserébe perszonáluniót ígértek Romániával, mellyel geopolitikai szempontból kizárható lett volna Oroszország a Balkán-félszigetről. Más kérdés, hogy ezt Tisza nem fogadta volna el, illetve a románokat az oroszok is Erdéllyel kecsgették már 1912–1913 során.³⁵) Románia „átállítását”³⁶ jelzi Czernin küldetésének kudarca, hogy Romániát újra a hármas szövetség oldalára állítsa, illetve, hogy az 1913. augusztus 10-i bukaresti békében játszott szerepe Románia

³¹ *Thallóczy* XI/1. fol. 486. 1914-ben, a Szerbiának adott ultimátum idején ugyanez a probléma került elő. Mikor Thallóczynak Popovics Sándor gyakorlati szempontokból felvetette, hogy a költségvetési hiány így is 400 millió korona lesz, a költségvetés 6%-a, a Monarchia számára egy hadtest mobilizációs költsége három hónap alatt további 1100 millió koronára rúg, ami a költségvetés hatodát teszi ki, világossá vált, hogy nem hagyhatják megisméltódni az 1913. évi esetet, amikor a mozgósítás háború nélkül éppen ennyi többletköltséget eredményezett. *Hauptmann – Prasch* 1981. 23. o. Az ultimátum elfogadása Szerbia részéről és elutasítása egyaránt nagy költséget jelentett volna. A költségek Szerbiára való áthárítása az állam csődjét jelentette volna (az éves költségvetés az 1100 milliónak 10%-át alig érte el, a teljes GDP nem volt ennyi, a nemzeti vagyonnak pedig kb. 20%-a volt).

³² *Thallóczy* XI/1. fol. 398–400. 1913. január 9.

³³ Hohenzollern Károly román uralkodót. A németek a román semlegesség biztosítására tett lépésként értékelték tevékenységüket, miként Bukovina és Erdély – Tisza által felháborodva fogadott – átadásának tervé is („érzéketlen” nézőpontjuk szerint a két tartomány így is „családban” azaz a szövetségi rendszeren belül marad).

³⁴ Burián naplói, 122. o. 1914. szeptember 22. Lásd még *Kemény* 1999.

³⁵ *Thallóczy* XI/2. fol. 557. 1913. június 6. Egyfelől tehát szükséges lépés volt a kompenzáció felajánlása, másfelől a románok „válogathattak” támogatók között (míg a Monarchia nem).

³⁶ *Thallóczy* XI/2. fol. 581. A bolgárok elleni támadást értékeli így. Burián már ez előtt azt írta, hogy „Rumänien is durchgegangen”.

presztízsének növekedését eredményezte a Monarchia rovására a többi balkáni állammal szemben.³⁷ Mindezt persze Károly király a német uralkodó hathatós támogatásával érte el (miközben a Monarchia presztízsét a románoknál, a németeknél egyaránt aláasta, hogy nem tudta elérni, hogy Bulgária békés úton szerezzen kompenzációt – Dél-Dobruzsát – a románoknak azok semlegességéért cserébe az 1912–1913-as Balkán-háborúk idején).³⁸

Hogy valóban létezett egy működőképes magyar lobb, amely a német befolyás gyengítését, a román szövetséges Bulgáriára való lecserélését, a szövetséges Albánia megteremtését célozta – amely a Szandzsák-vasút elvetésével és a disznóháború elvesztésével meghiúsult déli gazdasági behatolás alternatív útvonalát is felvázolta, biztosítva az Otrantói-kijáratot, feloldva politikai elszigeteltséget és a németeknek való gazdasági kiszolgáltatottságot (éppen ezért a németek célja ennek akadályozása volt) – arra Thallóczy és Burián naplója és Tisza és Burián 1914 május-júniusi levélváltása is ékes bizonyíték.³⁹ E csoportosulás tehát rendelkezett saját tervekkel, nemcsak az aktuális irányvonal támadása kötötte le erejét. Azt, hogy nem eseti, hanem hosszú távú koncepcióról volt szó, az bizonyítja, hogy a Mitteleuropa-tervek magyar szakértője, Strausz Adolf 1917-ben is a Valonáig vezető vasútvonal kiépítését szorgalmazta (ezért követelte a Monarchia a Lovčen-hegyet Montenegrótól, mert onnan a Cattarói-öböl belőhető volt), majd onnan a Via Egnatia nyomvonalát követve Monasztirig építettek volna szárnyvonalat, rákapcsolódva a Szalonikibe vezető macedóniai vasútra, Szerbiát megkerülve. Így

5. ábra: A pufferzóna eltolódása 1903–1913 között

korrigálható lenne a novipazári szandzsák feladásával elkövetett hiba (lásd a 4. ábrát).

A koncepció háttérben az a felismerés állt, hogy 1912–1913-ra lényegesen megváltozott a Monarchia geopolitikai helyzete: míg korábban déli határainál a szövetséges Szerbia és Románia sorakozott pufferállamként, 1913-ra mind Szerbia, mind Románia átállt a politikai ellenfelek oldalára. Ily módon a Monarchia teljes keleti és déli határát oroszbarát szövetségesek vették körül, ráadásul Románia eltávolodásával az oroszok előtt szabaddá vált az út a Balkánon Szerbia felé (lásd az 5. ábrát). A magyar geopolitikai koncepció lényege, hogy a Szerbia és Románia jelen-

tette potenciális veszély semlegesíthető Bulgária és Albánia ellensúlya révén. A bolgárokat az osztrák–magyar diplomácia ki akarta iktatni az oroszbarát államok soraiból, de úgy, hogy lehetőleg ne erősödjön meg túlságosan, mert mint Tarnowski szófiai osztrák követ írta, egy Kis-Bulgária ugyanúgy ellensége Szerbiának, mint egy Nagy-Bulgária, de az utóbbi megvalósítása a Monarchia számára költségesebb és kockázatosabb, s megvalósulása esetén pedig semmi sem készíti a bolgárokat az osztrákbarát magatartás fenntartására.⁴⁰ Az Adriai-tengerpartról való önkéntes lemondás esetén a Monarchia 1913-ban elismerte a szerbek macedóniai igényeit (először 1878-ban – lásd a 9. ábrát), hogy fokozza

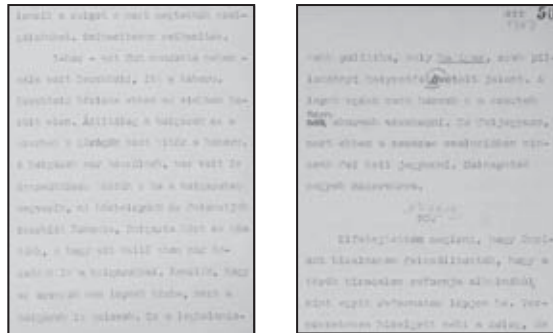
³⁷ „Oldalunk meggyengüléséről természetesen Berchtold hallgat, mintha Ausztria–Magyarország, Románia és Szerbia viszonylagos erejében és súlyában nem volna eltolódás.” Burián naplói, 79. o. 1913. november 18.

³⁸ Thallóczy XI/2. fol. 578–580.

³⁹ Burián naplói, 100. és 103. o. 1914. május 13.

⁴⁰ Tarnowski véleményét idézi: *Деметер* 2012. és *Ö-U. A.* 1930. VI. Nr. 7133.

a bolgár–szerb ellentétet.⁴¹ Támogatást nem adott ennek realizálásához, majd 1913 közepén – ezt Thallóczy naplója egyértelművé teszi – fegyveres segítséget és Szerbia felosztását ígerte Bulgáriának (lásd a 6. ábrát),⁴² akkor is, ha a bolgárok egy háborúban vereséget szenvednek a szerbektől.⁴³ Azt persze Thallóczy is elismeri, hogy mindez csak nemhivatalos közlés és blöff volt, de tökéletesen alkalmas a bolgár külpolitikai irányvonal befolyásolására.⁴⁴ A bolgárok is tettek fel ilyen kérdést Szerbia felosztására vonatkozóan Szalabasev bécsi követ révén, ők ugyanis inkább Szerbiában akarták kompenzálni a románokat, mintsem Dobrudzsában, de csak utólag, egy Szerbia elleni győztes háború esetén, amennyiben a román fél semleges marad.⁴⁵ (A román fél persze tisztában volt azzal, hogy semlegessége árát utólag nehéz lesz majd egy Nagy-Bulgárián behajtani. Nem is szimpatizált az utólagos kárpótlás ötletével, hanem előzetes kárpótlást kért – amit nyilván nem lehetett Szerbia rovására megvalósítani). Először itt sem merült fel az osztrák–magyar fél területgyarapodása: Romániához a negotini körzet került volna. A későbbi variánsokban viszont Nyugat-Szerbia Boszniához csatolása merült fel (lásd a 7. ábrát).

6. ábra: Osztrák–magyar ajánlat Bulgáriának Szerbia felosztására⁴⁶

⁴¹ ЦДА ф. 176 к. оп. 2. а. е. 1369. л. 262. Lásd még Войната между България и другите Балкански държави през 1913 г. Tom. II/1. Sofia, 1941. c. 25. és ЦДА, ф. 176 к. оп. 2, а. е. 1369. л. 82–83. A bolgárok hasonló igényeit utóljára 1911-ben ismerték el.

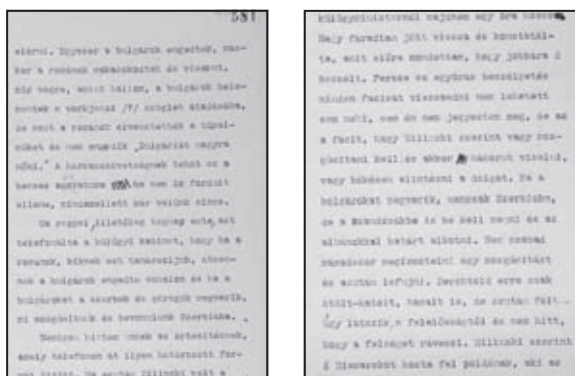
⁴² Erre a vitatott manőverre eddig nem volt írásos bizonyíték. – Akkor is, ha a bolgárok egy háborúban vereséget szenvednek a szerbektől. *Thallóczy* IX/1. fol. 500. 1913. április 19.

⁴³ *Thallóczy* IX/1. fol. 500. 1913. április 19. – Persze ehhez előbb a bolgároknak kompenzálni kellett volna Romániát, erre viszont a Monarchia már nem tudott ekkor nyomást gyakorolni. – A Monarchia hasznaként felmerült ekkor a novipazári szandzsák visszavétele és a közös határ Albániával – ez ekkor még de jure nem volt szerb terület, tehát nem Szerbia megcsonkítása került terítékre, bár a „hullarablás” sem túl dicső.

⁴⁴ *Thallóczy* XI/2. fol. 581. 1913. július 4.

⁴⁵ ЦДА ф. 176 к. оп. 2. а. е. 1369. л. 219. „Popitah go kak bi poglednala Avsztrija ako Bãlgarija obstae da dade na Romãnija csaszti ne ot bãlgarszka, a szamo ot szãrbszka territorija i to, razbira sze, szamo v szlucsaj ako imame vojna sz Szãrbija i Bãlgarija pobedi. Toj otgovori, cse Avsztro-Ungarija njama nisto protiv podobna szpogodba, i Bãlgarija mozse da vlezle v prigovori sz Rumãnija vãrhu тази baza.”

⁴⁶ Forrás: *Thallóczy* IX/1. fol. 500–501.

7. ábra: Bevonulás a Szandzsákba és Albánia megszerzésének a terve 1913 nyarán egy bolgár–szerb háború esetén⁴⁷

A magyar körök politikai terveinek realizálását négy tényező hátráltatta. Az első a teljes anyagi kiszolgáltatottság, tőkeszegénység. A másik, hogy a németek egy román–görög–(albán) szövetséget akartak létrehozni: Vilmos itt két rokonára, Konstantin és Károly királyokra alapozott (a klasszikus dinasztikus diplomácia egyik utolsó iskolapéldája), illetve arra, hogy a szerb–görög szövetség csak ideiglenes és a görög–román összefogás annál is inkább elképzelhető, mert nincs közös határuk, így ellentétek sem. (Persze így egymás igényeinek megvalósításához sem tudnak segítséget adni, éppen ezért kiszolgáltatottak a német félnek, akik Kis-Ázsiában és Erdélyben képviselhetik az érdekeiket.) Vilmos és új külügyminisztere, Jagow felismerték, hogy a szerb–görög szövetséget csak a bolgárok iránti ellenséges érzület tartja össze (míg Szaloniki kapcsán akár ellentét is szítható közöttük), tehát a magyar terv Bulgária bevetelére egy osztrák és németbarát kombinációba ellentétes a német érdekekkel, mert a szerb–görög szövetség fennmaradását valószínűsíti. Ugyanígy viszont a románok erdélyi kompenzálását a magyarok utasították el, keresztülhúzván Vilmos terveit, arra hivatkozva, hogy a románokat ezzel sem lehet megbékíteni. (Vilmos terveibe viszont belefért Albánia léte, így részben volt közös pont a két koncepcióban.⁴⁸)

A harmadik tényező, a magyar külpolitika opportunizmusa volt, ami visszásságot szült: Tisza híres 1913. júniusi beszédében a „Balkán a balkáni népeké”⁴⁹ jelszóval kívánta távol tartani Oroszországot a balkáni beavatkozástól, a Monarchia diplomáciai bekerítésétől, gazdasági érdekszférájának felszámolásától. Sőt, ugyanezt hangoztatta az albánok védelmében a szerbekkel szemben, mikor el kellett őket távolítani az Adriáról (az adriai szerb jelenlét inkább az osztrák–magyar külpolitikai érdekeket, vasutakat veszélyeztette, mint-

⁴⁷ Forrás: *Thallóczy* IX/2. fol. 581.

⁴⁸ Miként Bulgária nem adott előzetes kompenzációt a románoknak, attól tartva, hogy akkor nem segítenek a szerbek ellen, úgy Románia sem akart előzetes kompenzáció híján a bolgárok oldalán beavatkozni 1913-ban. A Monarchia és Románia esetében Erdély és Bukovina átadása kapcsán Burián 1914–1915-ben éppen ezt kifogásolta: előzetes román kompenzáció esetén semmi nem kényszeríti majd Romániát, hogy Ausztria–Magyarország oldalán avatkozzon be egy konfliktus esetén.

⁴⁹ *Budapest Hírlap*, 1913. június 20. 145. sz.

sem az orosz fél helyzetének javulását jelentette, hiszen az arra alkalmatlan albán kikötőkben komolyabb orosz/szerb hadihajó nem tudott volna kikötni). Ugyanakkor Tisza az önrendelkezést (választójogi reform, oktatáspolitikai) elutasította Magyarországon belül.⁵⁰ Károlyi Mihály és követői szemében ez a következetlen politika hiteltelenné vált és a magyar imperializmus álcáját jelentette csak.

A negyedik tényező a magyar körök esetleges 1914-es balkáni háború során tanúsított ellentmondó viselkedése volt. Egy győztes háború Szerbia ellen dilemma elé állította a magyar vezetést, hiszen a kézzelfogható eredmény, Szerbia *bekebelezése* a trializmus kockázatát és a délszláv elem további erősödését eredményezte volna.⁵¹ Egy olyan háborút, mely semmilyen kézzelfogható eredménnyel nem jár, a katonák és a bankok is elutasították. Így Belgrád bombázása, esetleg a főváros megszállása/annektálása és Szerbia életképtelenné tétele, ami megfelelt volna a magyar érdekeknek, nem felelt meg a többieknek (ez lehetett az 1913-as pétervári alku elutasítása mögött is). Szerbia *gazdasági alávetése* (ha békésen nem megy, akkor egy háború révén) ellen egyik félnek sem volt kifogása, csak éppen a németek megakadályozták és nem adtak hozzá tőkét sem. Ráadásul a magyar politikai elit olyannyira rettegett az oroszoktól, hogy Szerbia miatt sohasem kockáztatott volna egy oroszok elleni háborút, csak ha a németek tehermentesítik őket – ami végeredményben megint az önálló osztrák–magyar és magyar külpolitikai irányvonal feladását eredményezte volna. Szerbia *megcsonkítása* a magyar érdekeknek megfelelően csak úgy lett volna véghezvihető, ha ezt Bulgária cselekszi meg: bolgár terület a Morava-vonalig, esetleg a Monarchia visszakapja a novipazári szandzsákot, kiépíti a vasútvonalakat és eljut Szalonikiig a bolgár kézre került Macedónián keresztül. Ebben az esetben a románok kompenzációként a Timok vidéket kapják, Boszniához hozzácsapják Nyugat-Szerbiát.⁵²

Az osztrák fél az albán-kérdés jelentőségét felfogta, de Tisza aggodalmait Romániát illetően nem osztotta, így a magyarok támogatta Nagy-Bulgária koncepcióját sem. (A magyar fél végül hajlandó volt elfogadni Kis-Bulgária koncepcióját Tarnowski érvelése alapján.) Lényegében a keményen dualista alapokon álló (konzervatív?) magyar elképzelésnek külpolitikai szempontból volt ugyan realitása, de a pénzügyi háttér hiányzott mögüle, míg az 1915-ig (a Berchtold–Burián cseréig) „hivatalos” irány az anyagi támogatást megkapta, viszont az általa képviselt külpolitikai nézetek (románbarátság)⁵³ hibásnak bizonyultak. E csoport belpolitikai koncepciója (trializmus) viszont az esemé-

⁵⁰ Vélhetőleg a választójogi kiterjesztését is akkorra tervezte, amikor a magyarok aránya az országon belül jelentősen meghaladja az 50%-ot. Erre utal, hogy az 1913-as választójogi reform (sosem tartottak ez alapján választást, a világháború közbeszólt), bár bővítette a szavazók körét, továbbra is 60%-on tartotta a magyar anyanyelvű szavazók arányát, miközben a lakosság csak 50%-a volt magyar ajkú. Ha megvizsgáljuk a magyarul tudó, de nem magyar anyanyelvű lakosság számának gyarapodását és területi kiterjedését (mint az asszimiláció egyik első lépcsőfokát), a magyarosító politika miatt vélhetőleg 20–30 éven belül a nemzetiségi kérdés vesztett volna jelentőségéből, s lehetővé vált volna a választójogi kiszélesítése (a kormánypárt eddig is nemzetiségi körzetekre támaszkodó hatalmát ekkor már csak a választójogi kiszélesítésének *szociális töltete* veszélyeztette volna). Lásd www.gistory.hu, OTKA K 111 766. sz. pályázat. Magyarország történeti földrajzi atlasza, 94. o. (A letöltés időpontja: 2016. november 4.)

⁵¹ Tisza ezért utasította el Szerbia annektálását és túlzott megcsonkítását. Burián naplói, 106–107. o.

⁵² Tisza levele Buriánhoz, 1914. július 28. MREZSLT 44b. fond, Tisza–Balogh iratok, 10a/9. fol. 145–157.

⁵³ Újfont utalunk Burián *előzetes* román kompenzációit illető aggodalmaira, míg a románok az utólagos kompenzációit utasították el (1913 bizonyította, hogy jól gondolkoztak), így *ez patthelyzethez vezetett*.

nyek utólagos elemzése alapján alternatívaként értelmezhető, szemben a magyar csoport szigorúan dualista álláspontjával.

A kettős ellentét végül a legrosszabb külpolitikai kimenethez vezetett. Fatális, hogy míg a magyar politikai elit lényegében a dualista rendszer változtathatlanságáért indult harcba a világháború idején, a Monarchiához lojális kisebbségek éppen saját helyzetük javulását várták a háborútól.⁵⁴ E két koncepció antagonizmusa szintén hozzájárult a Monarchia összeomlásához.

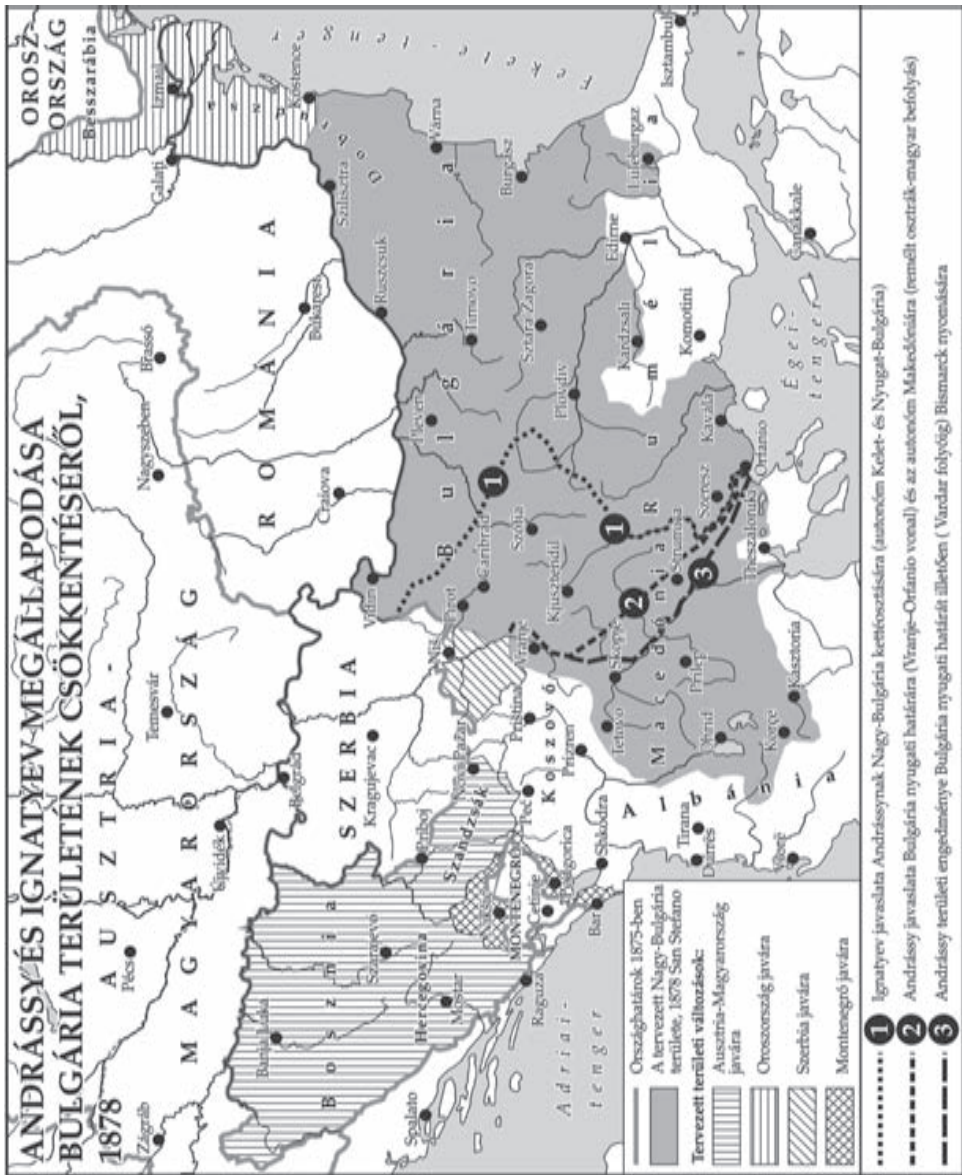

8. ábra: Szerbia felosztása a bolgárok elképzelése szerint⁵⁵

Összefoglalva: 1913-ra a Monarchia geostratégiai helyzete hatalmasat romlott, hiszen a határain sorakozó, az abbáziai antant idején még baráti pufferállamok mindegyike ellenségessé vált vele szemben. A pufferzóna jelentősen délre tolódott és nem is volt összefüggő. Mindeközben a nagyhatalmak egyre ellenségesebben szemlélték balkáni tevékenységét, noha a Monarchia vezetése nem volt képes erélyes külpolitikát folytatni, melynek oka a permanens belpolitikai válságban (bankkérdés, hadsereg vezényleti nyelve körül kikristályosodó 48-as és 67-es ellentét), a hivatalok átpolitizáltságának növekedésében-klikkesedésében, a „politikai katolicizmus” erősödő szerepében, a diplomaták tájékozatlanságában, a Bosznia feletti rivalizálásában, a cseh–osztrák–magyar ellentétben, a német–, osztrák–magyar külpolitikai koncepciók különbségében, a gazdasági behatolást és a hadsereg fenntartását egyaránt lehetetlenné tévő tőkehiányban keresendő.

⁵⁴ Kemény 1999. Nr. 6.

⁵⁵ A terv 1914-ben újra előkerült.

9. ábra: Ignatyev és Andrássy megállapodása Bulgária területének csökkentéséről. A Vardar-tengely szabaddá válása lehetővé tette Szerbia területi aspirációinak ideiglenes délre fordítását (a Boszniára irányuló aspirációk⁵⁶ enyhülését, a tartomány osztrák–magyar okkupálását), ami az 1881-es szövetségi szerződés szövegében is helyet kapott

⁵⁶ Kállay Béni belgrádi konzulként 1878 előtt még támogatta Szerbia kompenzációját bosnyák területekkel.

BIBLIOGRÁFIA

- Ábrahám 2007. *Ábrahám Barna: A Balkán képe a 19–20. századi magyar geopolitikai és tudományos gondolkodásban. Regio*, 18. (2007) 2. sz. 47–78. o.
- Burián naplói Bátor Burián István naplói 1907–1922. Bátor Burián István távirati könyvei 1913–1915. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltárában. Szerk. *Horváth Erzsébet – Tenke Sándor*. Budapest, 1999.
- Dupcsik 2005. *Dupcsik Csaba: A Balkán képe Magyarországon a 19–20. században*. Budapest, 2005.
- Hauptmann – Prasch 1981. *Hauptmann, Ferdo – Prasch, Anton: Dr. Ludwig von Thallóczy. Tagebücher*, 23. (VI. 1914–31. XII. 1914.) Graz, 1981.
- Kemény 1999. *Kemény G. Gábor: Iratok a nemzetiségi kérdés történetéhez Magyarországon a dualizmus korában*. VII. k. 1914–1916. Budapest, 1999.
- Ö-U. A. 1930 *Österreich-Ungarns Aussenpolitik*. Bd. VI. Hrsg. *Bittner, L. – Pribram, A. F. – Übersberger, H.* Wien, 1930.
- Palotás 1972. *Palotás Emil: A Balkán-kérdés az osztrák–magyar és az orosz diplomáciában a XIX. század végén (1895–1897)*. Budapest, 1972.
- Ress 2017. *Ress, I.: Das Königreich Ungarn in ersten Weltkrieg*. In: *Die Habsburgermonarchie*. Bd. XI. Teilbd. 1/2. Vom Vielvölkerstaat Österreich-Ungarn zum neuen Europa der Nationalenstaaten. Hrsg. *Rumpler, H.* Wien, 2016. 1095–1163. o.
- Sándorffy 1914. *Sándorffy Miklós százados: Bosznia–Hercegovina vasúthálózata és új vasútépítési tervezete. Magyar Katonai Közlöny*, 1914. 2. sz. 152–156. o.
- Strausz 1917. *Strausz Adolf: Grossbulgarien. Posen–Leipzig–Budapest*, 1917.
- Szabó 1976. *Szabó Dániel: A magyar álláspontok helye a Szerbiával szembeni hadicélok rendszerében (1915–1918)*. (Értekezések a történeti tudományok köréből, 79.) Budapest, 1976.
- Tisza 1926. *Gróf Tisza István összes munkái*. 4/III. k. (Szerk. nélkül.) Budapest, 1926. (http://mtdaportal.extra.hu/books/tisza_istvan_osszes_3.pdf)
- Walters 1952. *Walters, Eurof: Unpublished documents. Austrian–Russian Relations under Gołuchowski 1895–1906 I. The Slavonic and East European Review*, 31. (1952) 76. sz. 212–232. o.
- Walters 1953. *Walters, Eurof: Unpublished documents. Austrian–Russian Relations under Gołuchowski 1895–1906 II. The Slavonic and East European Review*, 31. (1953) 77. sz. 503–528. o.
- Деметер 2012. *Деметер, Габор: Опитите на България да избегне изолацията в навечерието на Междусъюзническата война. Isztoricsezszi Pregled*, 2012. 5–6. sz. 210–230. o.

RÖVIDÍTÉSEK

- ЦДА Centralen Darzsaven Arhiv, Sofia, ф. 176k, оп. 2, а.е. 1369.
HHStA Kt. ÖStA, Haus-, Hof-, und Staatsarchiv, Wien, Kartensammlung
MREZSLT Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára, Tisza István iratai
Thallóczy Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. Hung. 1677. Néhai Thallóczy Lajos irataiban előforduló stenogramm-szövegeknek átírása (Bosniaca).

Gábor Demeter

ALTERNATIVES IN FOREIGN POLICY: THE IDEAS OF THE HUNGARIAN POLITICAL ELITE (TISZA, BURIÁN, THALLÓCZY) ON SETTLING THE BALKAN QUESTION

Abstract

In this study the role and foreign policy of an aulic Hungarian diplomatic (and economic) pressure group led by Count István Tisza, Baron István Burián and the historian-theoretician Ludwig von Thallóczy is analyzed regarding the feasibility of their concept compared to the plans of Austrian circles. Based on primary sources, like the letters of Tisza, the diary of Burián and Thallóczy an alternative concept of political and economic penetration into the Balkans through Albania, and the substitution of Romania with Bulgaria in the Triple Alliance is drawn up and compared to other views. Realizing that the geopolitical situation of Austria-Hungary deteriorated between 1903–1913, as the safety buffer zone once constituted by Serbia and Romania has turned into an inimical one, the Hungarian group decided to create a new zone (shifted southward) composed of Albania and Bulgaria.

The creation of Albania could also secure an economic outlet to the Aegean Sea after the failures of constructing the Sanjak Railway and the Romanian-Bulgarian cooperation (railway to Kavala) and also offered a control over Otranto Strait. This Hungarian pressure group competed with the Austrian party over the ore resources of Bosnia as well (Prijeedor), thus this rivalry and multi-player position fight between Bilinski, Berchtold, Francis Ferdinand and the Hungarians weakened the strength of Austro-Hungarian foreign policy. While Conrad thought to secure the economic interests of the Dual Monarchy by the annihilation or mutilation of Serbia, with the support of German power and giving concessions to Romania, the Hungarians firmly denied the latter.

They raised objections to a trilateral transformation of Austria–Hungary (thus the incorporation of Serbia), as this would strengthen the Slavic element in the Empire, while the power of the Hungarian ruling elite was based on the maintenance of dualistic system. Unfortunately, while the foreign political concept of Magyars (which accepted only the economic subjection of Serbia) could have been viable, they lacked financial resources to realize it, while their political views on inner policy were outdated. Contrary to this, their opponents (partly supported by the heir apparent, partly determined by the internal rivalry between the Joint Ministry of Finance and Joint Ministry of Foreign Affairs over Balkan competences) could rely on substantial German capital, but this meant the

acceptance of German foreign political views on the Balkans, especially the idea of the Romanian compensation, which proved to a failure retrospectively; while their views on internal policy (transformation of the state) were correct. This dual antagonism resulted in the worst outcome of events in 1914–1918.

Gábor Demeter

AUBENPOLITISCHE ALTERNATIVEN: DIE ANSICHT DER UNGARISCHEN
POLITISCHEN ELITE (BURIÁN, THALLÓCZY, TISZA) ÜBER DIE LÖSUNG
DER BALKANFRAGE ZWISCHEN 1912 UND 1915

Resümee

In der Studie untersuchen wir die Rolle eines ungarischen diplomatischen (und wirtschaftlichen), das System des Dualismus unterstützenden Kreises, der durch die Namen von Graf István Tisza (ungarischer Regierungschef), Baron István Burián (ehemaliger Finanzminister, später gemeinsamer Außenminister) und Lajos Thallóczy (einer der Theoretiker der Außenpolitik, Historiker) gekennzeichnet ist, und sein Verhältnis zu den rivalisierenden (österreichischen) Gruppierungen bei der Herausbildung der außenpolitischen Ausrichtung der Österreichisch-ungarischen Monarchie im Hinblick auf den Balkan.

Aufgrund des Briefwechsels von Tisza und des Tagebuches von Burián sowie Thallóczy zeichnet sich das Bild einer alternativen Balkan-Politik ab. Diese hielt das wirtschaftliche Eindringen der Monarchie auf den Balkan auch über Albanien, nämlich durch die Erschaffung des albanischen Staates für ausführbar, wogegen sie der Ansicht war, Rumänien, das mit Serbien und Griechenland kooperierte und aus politischer Sicht nach dem Frieden von Bukarest unverlässlich geworden war, über den Gewinn Bulgariens in Schach halten zu können. Aus geopolitischer Sicht konnte die neue albanisch-bulgarische Barriere, die mit der Feindlich-Werdung der Staaten der serbisch-rumänischen Pufferzone an der Südgrenze der Monarchie herausgebildet werden sollte, nur mehr indirekt, mit der Blockierung Serbiens, Rumäniens und des russischen Eindringens die Sicherheit der Südgrenze der Monarchie garantieren, wogegen in der Pufferzone entlang der Vardar-Achse ein riesiges Loch klaffte. Die Lebensfähigkeit der albanischen Konzeption wurde jedoch genau dadurch sichergestellt, dass sie im Fall des Ausbaus der Eisenbahnlinien am Meeresufer der Monarchie das wirtschaftliche Eindringen (was nach 1903 mit dem Verlust der Vardar-Achse zu schwinden schien) und die Kontrolle über ein Ufer der Straße von Otranto ermöglicht hätte, die das Mittelmeer abriegeln konnte. Ein rumänisch-bulgarischer Friedensschluss hätte das wirtschaftliche Ausbrechen in das Gebiet der Ägäis über den Hafen von Kavala ebenfalls ermöglicht, obwohl die beiden letztgenannten Alternativen die Mobilisierung bedeutender finanzieller Ressourcen notwendig gemacht hätten. Diese standen aus internen Quellen nicht zur Verfügung, die Verwendung externer (deutscher) Quellen hätte wiederum Österreich-Ungarn dem rivalisierenden Verbündeten wirtschaftlich und politisch noch stärker ausgeliefert.

Zudem rivalisierte die analysierte ungarische politische Gruppierung auch mit den Österreichern – sogar innerhalb des eigenen Gebietes. Hierauf verweist die Frage der Eisenbahnverbindung der Eisenerzfelder von Prijedor (Bosnien). Die Fähigkeit der Mo-

narchie, ihre außenpolitischen Interessen zur Geltung zu bringen, wurden durch die Gegensätze zwischen Bilinski (gemeinsamer Finanzminister), Franz Ferdinand und Berchtold (gemeinsamer Kriegsminister) sowie den Ungarn nicht gestärkt, sondern eher geschwächt. Während Conrad die Interessen der Monarchie auf dem Balkan mit der Vernichtung bzw. Verstümmelung Serbiens absichern wollte, wurde dieser Gedanke von der ungarischen politischen Elite des Jahres 1867, die am Erhalt des dualistischen Staatssystems interessiert war, wegen der Verstärkung des slawischen Elements und der Gefahr des Trialismus abgelehnt. Die ungarischen außenpolitischen Vorstellungen bargen eine gewisse Realität, entbehrten jedoch dem finanziellen Hintergrund, die innenpolitischen Vorstellungen (Zensus-Wahlrecht, kollektive Nationalitätenrechte, Ablehnung der territorialen Umstrukturierung) wurden dagegen leider als überholt angesehen. Demgegenüber boten die innenpolitischen Ansichten der ihnen gegenüberstehenden Kreise (rückblickend) der Monarchie eine größere Chance auf das Überleben, ihre außenpolitischen Vorstellungen waren jedoch aus Sicht der Stabilität der Region ziemlich gefährlich. Zudem stieß diese Konzeption im Kreis der Führungsriege Deutschlands, das als potentielle Kapitalquelle diente, auf mehr Verständnis (sie lehnten die territoriale Kompensation Rumäniens im Interesse des Zusammenhaltens des Dreierbundes nicht ab, was für die ungarische Elite offensichtlich inakzeptabel war). Diese eigentümliche Kombination (doppelter Gegensatz) führte in den Jahren 1914–1918 zum schlechtesten Ausgang.

Gábor Demeter

ALTERNATIVES DE POLITIQUE ÉTRANGÈRE : L'AVIS DE L'ÉLITE POLITIQUE HONGROISE (BURIÁN, THALLÓCZY, TISZA) SUR LE RÈGLEMENT DE LA QUESTION DES BALKANS ENTRE 1912 ET 1915

Résumé

L'étude examine le rôle qu'a joué un groupe d'intérêt dualiste diplomatique (et économique) hongrois représenté par le comte István Tisza (chef de gouvernement hongrois), le baron István Burián (ancien ministre des finances commun, puis ministre des affaires étrangères commun) et Lajos Thallóczy (théoricien de la politique étrangère, historien) dans la définition de la ligne de politique étrangère de la Monarchie austro-hongroise concernant les Balkans par rapport à des groupes rivaux (autrichiens).

Sur la base de la correspondance de Tisza et du journal intime de Burián et de Thallóczy se dessine une alternative politique concernant les Balkans selon laquelle la création de l'Albanie permettrait une pénétration économique dans les Balkans via ce nouveau pays, et le renforcement des relations avec la Bulgarie permettrait de tenir en échec la Roumanie qui est devenue imprévisible après le traité de Bucarest. Du point de vue géopolitique, l'hostilité des États de la zone tampon serbo-roumaine située à la frontière sud de la Monarchie a nécessité la mise en place d'une nouvelle barrière albanobulgare qui ne pouvait garantir la sécurité des frontières sud de la Monarchie qu'indirectement, c'est-à-dire en bloquant la Serbie, la Roumanie et la pénétration russe. En même temps, il y avait un trou béant dans la zone tampon, le long de l'axe du Vardar. La viabilité du concept albanais résidait justement dans le fait que la construction de lignes

ferroviaires sur le littoral aurait permis une pénétration économique de la Monarchie (ce qui semblait être compromis suite à la perte de l'axe du Vardar après 1903), ainsi que le contrôle sur l'une des côtes du canal d'Otrante qui pouvait fermer la mer Adriatique. Une réconciliation bulgaro-roumaine aurait également permis une sortie économique sur la mer Égée via le port de Kavala. Toutefois, ces deux dernières alternatives auraient exigé la mobilisation de ressources financières importantes. Puisque l'Autriche-Hongrie ne disposait pas des ressources nécessaires, l'utilisation de ressources extérieures (allemandes) aurait augmenté sa dépendance vis-à-vis de son allié rival.

De plus, le groupe politique hongrois analysé a également rivalisé avec les Autrichiens comme en témoigne la question des liaisons ferroviaires entre les mines de fer de Prijedor (Bosnie). Les conflits entre Bilinski (ministre des finances commun), François-Ferdinand, Berchtold (ministre de la défense commun) et les Hongrois ont en fait affaibli la capacité de la Monarchie à faire valoir ses intérêts en matière de politique étrangère. Alors que Conrad pensait garantir les intérêts de la Monarchie sur les Balkans par la destruction et la fragmentation de la Serbie, l'élite politique hongroise de 1867 ayant intérêt à maintenir le dualisme a rejeté cette idée en raison de la menace de voir l'élément slave et le « trialisme » se renforcer au sein de l'Empire. Hélas, tandis que le concept de politique étrangère des Hongrois fut viable mais sans financement, leurs idées en matière de politique intérieure (suffrage censitaire, droit collectifs des minorités nationales, rejet d'une réorganisation territoriale) étaient considérées comme périmées. En revanche, les idées des groupes rivaux en matière de politique intérieure (a posteriori) auraient donné plus de chance à la survie de la Monarchie, mais leur concept de politique étrangère a mis en péril la stabilité de la région. De plus, ce concept fut préféré par les dirigeants de l'Allemagne, soutiens financiers potentiels (ceux-ci n'ont pas rejeté l'attribution d'une compensation territoriale à la Roumanie en vue du maintien de la triplice, ce qui fut évidemment inacceptable pour l'élite hongroise). Cet antagonisme double a conduit à la pire issue des événements de 1914–1918.

Габор Деметер

АЛЬТЕРНАТИВЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ: МНЕНИЕ ВЕНГЕРСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ
ЭЛИТЫ (БУРЬЯН, ТАЛЛОЦИ, ТИСА) ОБ УРЕГУЛИРОВАНИЯ БАЛКАНСКОГО
ВОПРОСА МЕЖДУ 1912–1915 ГОДАМИ

Резюме

В труде исследуется роль одного сторонника дуальной системы Графа Иштван Тиса (глава венгерского правительства), Барона Иштван Бурьян (бывший совместный министр финансов, а потом совместный министр иностранных дел) и Лайош Таллоци (один из теоретиков внешней политики, историк), так называемого венгерского дипломатического и (экономического) круга в отношении к группировке соперников (австрийцев) в формировании направления внешней политики для Австро-Венгерской Монархии на Балканах.

На основе переписки Тиса, дневников Бурьян и Таллоци вырисовывается картина альтернативной балканской политики, которая предполагала возможность

путём экономического вторжения Монархии в Албанию, создание Албании, в то время как с политической точки зрения удержание в своих руках Румынии, которая сотрудничая с Сербией и Грецией стала ненадежной после Бухарестского мира путём привлечения на свою сторону Болгарии. С геополитической точки зрения безопасность южных границ Монархии от ставшей враждебной сербско-румынской буферной зоны государств расположенных на южной границе могла быть только косвенно обеспечена созданием нового албанско-болгарского барьера, блокирующего вторжение Сербии, Румынии и России, в то время как в буферной зоне вдоль оси Вардара зияла огромная дыра. Однако жизнеспособность албанской концепции обеспечивало именно то, что строительство прибрежных железных дорог позволило бы экономическое вторжение Монархии (которое, казалось, было потеряно потерией Вардар оси после 1903-его года), могла позволить закрыть Адриатическое море и осуществить контроль над одним из берегов пролива Отранто. Румынско-болгарское перемирие также сделало бы возможным экономический выход к Эгейскому морю через порт Кавала, хотя последние два альтернативных варианта потребовали бы мобилизации значительных материальных ресурсов, которые не были доступны из внутренних ресурсов, при этом использование внешних немецких источников, поставило бы в ещё большую экономическую и политическую зависимость Австро-Венгрии от соперничающих союзников.

Кроме того, анализируемая венгерская политическая группировка конкурировала и с австрийцами – даже в пределах своей собственной территории – на это указывает вопрос железно-дорожных связок Приедорских (Босния) железнорудных месторождений. Билински (совместный министр финансовых дел), Ференц Фердинанд, Берхтольд (совместный министр обороны) и противоречия между венграми не укрепляли, а наоборот ослабляли способности осуществления своих интересов во внешней политике Монархии. В то время как Конрад думал обеспечивать балканские интересы Монархии путём уничтожения-изувечия Сербии, 1867 годовая венгерская политическая элита заинтересованная в сохранении дуальной системы это отвергнула из-за славянского элемента и укрепления опасности триализма. К сожалению, в то время как представления о внешней политике венгров были реалистичные, но за ними не хватало финансового фона, тем временем представления внутренней политики (цензус избирательное право, коллективные права меньшинств, отказ от территориального переустройства) рассматривались как устаревшие. В отличии от этого, взгляды внутренней политики противостоящих им кругов (в ретроспективе) давали больше шансов на выживание Монархии, однако их внешнеполитические представления были весьма угрожающи в отношении стабильности в регионе, к тому же, эта концепция нашла большее понимание в кругах Германии в качестве потенциальных источников капитала (которые не отвергали территориальную компенсацию Румынии в интересах сохранения тройственного союза, что был явно неприемлемым для венгерской элиты). Эта своеобразная комбинация (двойная противоположность), привела в результате к возможно наихудшему выходу в 1914–1918 годах.